

CÀLCUL DE COSSOS TERRESTRES

LECTURA DE «MECÀNICA TERRESTRE»

Anna Bou Jorba

MECÀNICA TERRESTRE

Veus, és així que tot pot començar.
Després, el més profund. Ara projecta
les figures senzilles, els acords
i els contrastos, les anades cauteloses
i les vingudes ràpides, els gestos
que no s'amaguen a ningú. Ja ho veus,
ara tan bé com qualsevol moment.
Ets a una plaça amb cases a mig fer,
com magranes badades, que deslliuren
granets de cel envidreït. Els vells
recullen llum com ningú, a les mans
de cera que no es fon, plàcida. Els joves
surten embriagats del cine heroic
i llencen cigarrets a terra, durs
com la pedra que vol clavar un ocell.
Al cafè no del tot luxós, un home
que va pels cinquanta anys i és moll però
vehement, com un drap de barberia,
no sap si prefereix d'oferir foc
ell mateix, a la noia que ho espera,
o d'enviar-li, humiliant-lo, el mosso
sorneguer, que li espia l'avidesa.

Un aneguet femení, amb una ratlla
de mercromina al turmell dolç on no
trobaràs cap ferida, va corrent
per nua passió, car no té pressa
i vol que ho sapiguem, i riu als vidres
de cada aparador. Ja ho veus. Un món.
Un instant d'un capvespre, has vist els cossos
i les distàncies. Ara calcula
les masses, les libracions dels cors—

1

Analitzar un poema és arrencar-li part de l'esperit genuí, és com voler conèixer plenament la persona que tens al costat, arribar a tots els seus túnels secrets. Error. Hi ha d'haver escletxes que ventilin, espai, un misteri. Que qui llegeix un poema se'l faci seu, per instint, a pèl. Hi ha imatges, versos, que un autor crea sense recórrer al catàleg del perquè, ni quan, ni com, simplement sorgeixen de manera intuïtiva, i aquí és on rau el geni, no cal que el lector obri massa el poema, perquè per practicar-li una dissecció, abans s'ha de matar, convertir-lo en cadàver. Així doncs, té sentit fer-li la prova del carboni-14 a un poema?, examinar-lo de bat a bat per esbrinar-ne l'origen, el seu punt de partida, el seu batec? No. Cap. Potser. Sí. Seguim.

2

La primera vegada que vaig visitar París no em va enamorar; la ciutat era massa bonica i jo massa jove. No m'interpel·lava, tan altiva, estirada, atapeïda d'orgull, se'm feia distant. Hi ha ciutats i persones que han nascut per ser el nucli dur de la tribu sentimental que t'acompanyarà tota la vida. No era el cas de París. No encara.

Gabriel Ferrater era el meu París fet persona; la primera lectura de la seva poesia em va embafar de tanta perfecció formal, massa entonat. Ferrater se sap bo com París se sap superba, i no dissimulen. És ben clar que el problema el tenia jo, en tant que subjecte que mira, no pas l'objecte on jeia la retina. Els humans som rellotges de sorra; el temps circula a través nostre a força de tombar-nos del dret i del revés, acumulant anys, experiència i perspectiva, llimant gustos. I la meua mirada va girar com un guant —el folre cap enfora, el cantó càlid, allà on es coven les carícies— quan vaig tornar a París. I a Ferrater.

El celebradíssim *Les dones i els dies* és el volum total que aplega els llibres *Da nubes pueris* (1960), *Menja't una cama* (1962) i *Teoria dels cossos* (1966), i aquest últim, tot i ser un dels cims de la poesia catalana contemporània, és el que em va crear més reticències. *Teoria dels cossos* té poemes brillants, perfectes. Massa perfectes. Massa París. Més que composicions poètiques són artefactes magnífics, maquinària d'alta precisió, erotisme de formigó armat, luxúria xifrada, cuirassada, una sensualitat que fa caure més un «oh» d'admiració que la faldilla. M'agafaven ganes d'agafar Ferrater pel coll de la camisa i dir-li «Meravellós, Gabriel, però ara reescriu els poemes més hermètics amb les teves pròpies paraules». El poeta, com el seu admirat Carles Riba, té una sintaxi molt tancada, i en el seu afany de «fermar els mots ben curts», lliga els poemes amb corretja. Hi té a veure que aquests versos no havien de circular, en principi, perquè tenien una destinatària amb cara i ulls i família i nom —Helena Valentí— i boca, una boca que parla i es mostra contrària al fet que la privacitat obri les portes i escampi la boira. Per sort, aquest poeta profundament ancorat a la realitat i enemic de tota mena de sentimentalisme i carrincloneria, va tirar pel dret i va publicar *Teoria dels cossos* que, independentment del centímetre amunt, centímetre avall de pell lectora que exciti —experiència personal i intransferible, el cànon ja pot enfilarse, però serà la pulsació de cadascú qui determini quins poemes l'acompanyaran, o no— és, objectivament i sense ni un bri de dubte, excels. Tampoc no hem d'oblidar que, per transcendir, el jo poètic utilitza la seva experiència privada (on només hi cap ell) per trair-la i convertir-la en versemblança general (on hi cabem tots).

Però no és el mateix allò que resta invisible que allò que se'ns oculta. Al cap i a la fi, qui va ser la seva dona durant cinc d'anys, Jim Jarrell, va escriure uns versos que el mateix Ferrater aprofita, amb un deix d'ironia, per encapçalar *Les dones i els dies*, fet que demostra fins a quin punt el poeta es fa càrrec de la seva cuirassa.

Si es parla més del compte,
val més callar i ja està.
Els teus versos d'amor, tan calculats,
la lascívia dita amb tanta aspresa,
se t'han tornat una arterosa mena

Ferrater utilitza la seva relació amb les dones per conèixer-se més profundament i, tot i que elles, com el temps i la memòria, són les principals portes d'accés a una realitat que el poeta espremerà amb rigor, vitalitat i lucidesa, m'atrauen especialment els poemes de Gabriel Ferrater que transformen una escena quotidiana en una mena de revelació, poemes que, per temàtica, ofereixen aire i prou distància perquè el poeta mesuri amb naturalitat el seu nivell de participació, matis més difícil de precisar en les «cançons d'amor», sobretot tractant-se, com és el cas, d'un poeta altament intel·lectual. I murri, mai no es deixarà agafar. És per això que sento més debilitat pel Gabriel i els seus dies que pel Ferrater i les seves dones.

4

En una carta datada el 1971, Gabriel Ferrater li escriu a Cateta Rocha:

Mi primer libro está escrito por el procedimiento mental siguiente: yo pensaba que había que escribir un poema sobre tal tema, producto de la observación moral, psicológica, sobre la gente; y entonces esperaba dos o tres semanas a que de pronto este tema puramente abstracto, intelectual, se concretara mediante una anécdota o observación de una cosa vista por la calle. (Casi todos mis primeros poemas ocurren en la calle.) Y al encontrar eso, el poema ya estaba prácticamente hecho.

El preciós poema «Mecànica terrestre», de *Da nuces pueris*, el primer llibre d'en Ferrater, és un vidre que transparenta a la perfecció *la mecànica poètica del seu procés creatiu*. Tal com ell mateix explica, quan vol descriure una escena actua com a narrador vídeo, tècnica novel·lística; potser per aquesta traça en Josep Pla va suggerir-li, en una carta «Per què no escriu en prosa? És el mateix que fa sense la musiqueta que hi posa... Sap explicar, sap observar, sap comprendre. Ho faci. No perdi temps.»

Efectivament, en Gabriel Ferrater tenia condicions excepcionals per parlar de la gent, i comunicar-nos-ho, compartir l'experiència, fet que a «Mecànica terrestre» succeeix de manera literal, ja que la veu poètica s'adreça a un receptor, a diferència d'altres poemes de *Da nuces pueris*, que són meditacions sense destinatari concret. En interpel·lar-nos, el que

¹²² *When more is said than must / The better left unsaid and done. / Your artful songs of love, / The rigor of your spoken lust, / Have now become a cunning sort of / Overrated pun.* Traducció del mateix Ferrater, apareguda al «Quadern» d'*El País*, 16 de febrer de 2006.

aconsegueix és que entrem dins el poema, sobretot amb el «Veus» amb què comença, tan col·loquial que sembla que estiguem junts, lector i poeta.

Veus, és així que tot pot començar.
Després, el més profund. Ara projecta
les figures senzilles, els acords
i els contrastos, les anades cauteloses
i les vingudes ràpides, els gestos
que no s'amaguen a ningú. Ja ho veus,
ara tan bé com qualsevol moment.

Junts, poeta i lector, passejant i fent-la petar, mentre ens endinsem, xino-xano, dins un carrer, i dins la ment que està a punt d'orquestrar tots els seus instruments poètics. Ferrater comença el poema amb una mirada de llarga distància que enfoca el remot i abstracte per, seguidament, fer un zoom que atansa i fixa el concret. El que en la llunyania de la primera estrofa són conceptes genèrics —figures, contrastos, anades—, en la segona, a mesura que s'apropa, esdevenen persones tangibles que respiren i es deixen tocar, són a prop nostre. «Els gestos que no s'amaguen a ningú». Cert, els gestos, per definició discrets, frugals, no passen inadvertits quan hi ha voluntat ferma de fer-nos-els nostres. L'arpó de la mirada. Perquè és important tenir en compte que Ferrater es considerava un *pescador d'imatges*, tal com ell mateix reconeix: «Veus, tot això ve d'assumir / que la natura està per mi / i em vol pescador d'imatges/ antropomòrfica xarxada». I és escaient aquesta «antropomòrfica xarxada», encara que correspongui a un altre poema («Poema inacabat») d'un altre llibre (*Menja't una cama*), perquè en «Mecànica terrestre» també els humans estem units, lligats els uns als altres, però no fent xarxa, sinó mitjançant un mecanisme, metàfora, al cap i a la fi, cosina germana. Així doncs, dels apunts intel·lectuals de la primera estrofa emergeixen els personatges concrets de la segona, aquells que ens portaran al més profund.

Ets a una plaça amb cases a mig fer,
com magranes badades, que deslliuren
granets de cel envidreït. Els vells
recullen llum com ningú, a les mans
de cera que no es fon, plàcida. Els joves
surten embriagats del cine heroic
i llencen cigarrets a terra, durs

com la pedra que vol clavar un ocell.
Al cafè no del tot luxós, un home
que va pels cinquanta anys i és moll però
vehement, com un drap de barberia,
no sap si prefereix d'oferir foc
ell mateix, a la noia que ho espera,
o d'enviar-li, humiliant-lo, el mosso
sorneguer, que li espia l'avidesa.
Un aneguet femení, amb una ratlla
de mercromina al turmell dolç on no
trobaràs cap ferida, va corrent
per nua passió, car no té pressa
i vol que ho sapiguem, i riu als vidres
de cada aparador.

«*Mecànica*: manera com funciona, actua, rutlla, un mecanisme, una cosa complicada», ens clarifica el diccionari. Sensible a la importància del *moviment en tot poema*, Ferrater escriu uns versos-fotograma que originen una animació d'imatges que faciliten que el poema rutlli, avanci. Cada persona que hi apareix forma —formem— part de l'engranatge d'aquest mecanisme lubricat amb oposicions, per abastar tots els racons del microcosmos humà. Així doncs, tenim diversitat d'estats d'ànim (la quietud i la tranquil·litat dels vells contrasta amb les rialles i corredisses de la nena, o els joves embriagats d'heroisme són el dors de la noia que espera foc); de textures (dur com la pedra, moll com un drap de barberia); de gestos (les mans dels vells, les mirades entre home i mosso, el riure als vidres dels aparadors); de caràcters (l'home vehement que es repensa si humilia el mosso sorneguer versus la jovialitat dels joves i la innocència purament alegre de la nena petita); de llum (el cel envidreït emet una llum que recullen les càlides mans de cera dels vells, però dura poc, perquè quan acaba el poema ja és capvespre). Tanmateix, *el protagonisme del pas del temps* és una constant en Ferrater, i en aquest poema hi tenim totes les edats: vells, joves, un home que va pels cinquanta, un mosso, la noia que espera foc, la nena tota ella un aneguet femení. I no oblidem que també hi som nosaltres; el poeta torna a adreçar-se'ns, en els últims versos.

Ja ho veus. Un món.

Un instant d'un capvespre, has vist els cossos

i les distàncies. Ara calcula
les masses, les libracions dels cors—

Un món, i n'hi ha d'altres possibles, tants com instants i persones, el moviment de les quals determina aquests instants. Si la «mecànica celeste» és la branca de l'astronomia que estudia el moviment dels cossos celestes en virtut dels efectes gravitatoris que exerceixen sobre ells altres astres, la *mecànica terrestre* és la branca de la poesia ferrateriana que estudia el moviment dels cossos terrestres en virtut dels efectes que exerceixen sobre ells els cossos del seu voltant. En l'àmbit poètic, és una delícia (les «cases a mig fer, com magranes badades, que deslliuren granets de cel envidreït», i «els vells que recullen llum com ningú» són imatges que es desfan a la boca) i, a escala estètica, «Mecànica terrestre» és la pedra d'ambre on ha quedat atrapada, com acabem de veure, l'*ars poètica* de Ferrater.

5

Ja ho veus. Un món. Un món entestat, fresc, sorrut, frugal, profund, quotidià, sorneguer, innocent, vital, a mig fer i alhora en moviment perpetu. Un instant. Aquest instant únic, és a dir, ara tan bé com qualsevol altre. Una plaça. Una plaça que conté un món fet de cossos que orbiten entre ells. N'hi ha més, de cossos, de carrers, d'instants. Hem passat de l'abstracte, al principi del poema, al concret, un concret que reté tot l'Univers en aquesta plaça sense nom. Per coronar aquest símil astrofísic, Ferrater es val de la paraula *libració*, terme que significa «moviment aparent d'oscil·lació que presenta el disc lunar respecte a un observador celeste». Les «libracions dels cors» són, doncs, una de les transferències de sentit que tant agradaven a Ferrater, per ser una arma lingüística eficaç en tant que pessigolleja i amplia els marges de la imatge en qüestió. No ens cal alçar el cap per estudiar astronomia, tenim un univers a l'abast de la vista, a la punta dels dits i al disc lunar del cor, que oscil·la depenent del cos que té al costat segons s'allunya, segons s'apropa. Segons te m'allunyes, segons te m'apropes, si utilitzem el datiu ètic tan efectiu i emprat per Ferrater. Per acabar, acabem. Però no del tot, perquè el poema no es corona amb un punt final com una clau que tanca el pany, sinó amb un guió llarg, a manera d'interrupció no concloent, perquè la mecànica terrestre segueix avançant, gira, no acaba, com tampoc no acaben els cossos. Mai. Per sempre mai. I ara, calcula.

Bibliografia

Gabriel FERRATER: *Les dones i els dies*. Edició crítica de Jordi Cornudella. Edicions 62, Barcelona, 2018.

ÀLBUM FERRATER. A cura de Jordi Cornudella i Núria Perpinyà. Quaderns Crema, Barcelona, 1993.

Gabriel FERRATER: *Curs de literatura catalana contemporània*. Edició de Jordi Cornudella. Editorial Empúries, Barcelona, 2019.

Carlota CASAS: *Gabriel Ferrater i Jaime Gil de Biedma, poetes de la consciència*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2015.

Reduccions. Revista de poesia, 113, Primavera-Estiu 2019. Especial Gabriel Ferrater.